

»Mladi za napredek Maribora 2013«
30. srečanje

MAČEHE, PISANE MAMICE –
O HUDOBNIH MAČEHAH V
PRAVLJICAH

KNJIŽEVNOST

raziskovalna naloga

© 2013 Mladinska knjiga
Tiskovna hiša Mladinska knjiga
Mladinska knjiga, Ljubljana, 2013

februar 2013

»Mladi za napredek Maribora 2013«
30. srečanje

MAČEHE, PISANE MAMICE –
O HUDOBNIH MAČEHAH V
PRAVLJICAH

KNJIŽEVNOST

raziskovalna naloga

februar 2013

KAZALO VSEBINE

POVZETEK	2
1. UVOD	3
1.1 Predstavitev raziskovalnega problema	3
1.2 Predstavitev namena in ciljev	3
1.3 Predstavitev hipotez	4
1.4 Metodologija	4
1.5 Predvideno novo spoznanje.....	4
2. PRAVLJICE, ALI VAS POZNAM?	5
2.1 Pravljica in njeni simboli.....	5
2.2 Pravljice in družbena odgovornost	6
3. HUDOBNE MAČEHE V PRAVLJICAH	7
3.1 Črne pisane mamice – o značilnostih mačeh v pravljicah.....	7
3.2 Mačeha, izvor vsega zla – mit ali resnica?.....	8
3.3 Mama proti mačehi – pomen hudobnih mačeh v pravljicah	9
3.4 Izjema potrjuje pravilo – dobra mačeha?	10
4. PRIMERJALNA ANALIZA PRAVLJIC O MAČEHAH.....	12
5. PREDSTAVITEV MINI RAZISKAVE	15
5.1 Predstavitev anketnega vprašalnika	15
5.2 Predstavitev rezultatov	16
6. SKLEP.....	22
7. UPORABLJENA LITERATURA	24

POVZETEK

Vsaka dobra zgodba potrebuje negativca in mačehe so v pravljicah v tej vlogi že kar privilegirane. V vseh pravljicah, kjer nastopa mačeha, je njen odnos do otrok iz moževega prejšnjega zakona sovražen. Želi se jih znebiti, hoče jih pregnati ali umoriti, nalaga jim nemogoče naloge, favorizira lastne otroke, nemalokrat zapade celo v kanibalizem.

V raziskovalni nalogi predstavim pravljice in njihovo simboliko. Kot stalni obraz v pravljicah opišem lik hudobne mačehe, analiziram njegove značilnosti in pomen za najmanjše bralce ter nakažem morebitni izvor negativnosti tega lika. V nadaljevanju preletim najbolj znane pravljice, v katerih nastopajo mačehe, in se sprašujem, ali ima dosledno negativna vloga mačehe vendarle kakšno izjemo. Metodo proučevanja pisnih virov nato nadgradim še s primerjalno metodo, in sicer posamezne pravljice, v katerih nastopajo mačehe, primerjam po različnih kategorijah (vedenje do partnerjevih otrok, vloga očeta, pomen mačehinih otrok, narave ter čudežnih bitij in predmetov, konec). Raziskovalno nalogo strnem z ugotovitvami iz anketnega vprašalnika, na katerega so odgovarjale vzgojiteljice ter učiteljice razrednega pouka in podaljšanega bivanja.

V modernem svetu sestavljenih družin se zdi tematika mačeh zelo aktualna. Vse zagotovo niso pravljичno hud(obn)e, le želimo pa si lahko, da je kakšna izmed njih hud(obn)o pravljичna.

1. UVOD

1.1 Predstavitev raziskovalnega problema

Kot ljubiteljica pravljic ne morem spregledati dejstva, da se v pravljicah, ki govorijo o družinskih odnosih, venomer pojavlja isti zlobni karakter ženske. To pravilo je v meni zbudilo zanimanje, zato v raziskovalni nalogi o zlih mačedah v pravljicah predstavljam enega izmed najbolj znanih negativnih pravljичnih likov, očetovo hudobno novo ženo. Gre za stalni obraz v pravljicah, ki mladim bralcem in poslušalcem posreduje specifične vrednote in na svojevrsten način prispeva k družbeni odgovornosti. V raziskovalni nalogi razkrivam pravljичni lik hudobne mačehe z mnogim še neznanega vidika, kar me vodi do številnih zanimivih novih spoznanj o tako vsakdanji temi, kot so pravljice, za katero imamo občutek, da o njej vemo že vse, v resnici pa s svojimi simboli ostaja večna uganka.

1.2 Predstavitev namena in ciljev

Namen raziskovalne naloge je razkriti simbolični pomen lika hudobne mačehe v pravljicah, ki se v tem žanru ne pojavlja naključno. Otroci sporočila pravljic intuitivno razumejo, zato je skrbna izbira, katere pravljice jim beremo ali pripovedujemo, bistvenega pomena.

V raziskovalni nalogi zasledujem sledeče cilje:

- predstaviti pravljico skozi njene simbole;
- definirati značilnosti mačeh v pravljicah;
- nakazati morebitni izvor lika hudobne mačehe;
- opisati pomen lika hudobne mačehe za otroke;
- poiskati morebitno odstopanje od tipičnih značilnosti mačehe;
- primerjati posamezne klasične pravljice po različnih kategorijah;
- raziskati prakso branja in pripovedovanja pravljic vzgojiteljic in učiteljic razrednega pouka na manjšem vzorcu iz mojega okolja;
- predstaviti družbeno odgovornost pravljic v odnosu do doživljajskega sveta otrok.

1.3 Predstavitev hipotez

Pravlјice so preobsežna tema, da bi jo bilo v raziskovalni nalogi mogoče zajeti v celoti, zato se osredotočam le na posamezne vidike pravljic. Posamezne pravljice osvetlim skozi razlage avtorjev, ki jih na podlagi svoje starosti in predznanja lahko razumem. Ostale vidike puščam odprte za morebitno kasnejše raziskovanje.

V raziskovalni nalogi preverjam sledeče hipoteze:

- Mačehе so v pravljicah dosledno negativni lik.
- S strani mačeh zatirani pastorki in pastorkе v pravljicah lahko več pomoči pričakujejo iz drugih virov kot od očeta.
- Večina vzgojiteljic in učiteljic razrednega pouka otrokom ne bere ali pripoveduje pravljic, v katerih nastopajo hudobne mačehе.

1.4 Metodologija

V raziskovalni nalogi o hudobnih mačehah v pravljicah prikažem spoznanja različnih avtorjev in po proučevanju pisnih virov predstavim pravljice skozi njihove simbole, pri čemer se podrobneje posvetim liku hudobne mačehе. V nadaljevanju s primerjalno metodo primerjam različne pravljice po posameznih kategorijah (vedenje do partnerjevih otrok, vloga očeta, pomen mačehinih otrok, narave ter čudežnih bitij in predmetov, konec). Na to navežem še spoznanja, pridobljena z anketnim vprašalnikom, na katerega so odgovarjale vzgojiteljice in učiteljice (13 vzgojiteljic v vrtcu, 3 vzgojiteljice v 1. razredu, 11 učiteljic 1. vzgojno-izobraževalnega obdobja, 4 učiteljice 2. vzgojno-izobraževalnega obdobja, 7 učiteljic v oddelku podaljšanega bivanja, skupaj 38 anketirank).

1.5 Predvideno novo spoznanje

Predvideno novo spoznanje raziskovalne naloge se nanaša na dosledno negativno podobo mačehе v pravljicah (poskušam najti izjemo od pravila) in na skrite pomene lika hudobne mačehе (predvidevam, da negativna podoba mačehе v pravljicah ni naključna, temveč da s svojo sporočilno vrednostjo izpolnjuje določeno nalogo).

2. PRAVLJICE, ALI VAS POZNAM?

Pravljice predstavljajo skupno bogastvo številnih narodov. Vsak narod pozna pravljice – pravljice, ki so vzkile v njegovi lastni kulturi, in pravljice, ki so nastale pod vplivom drugih narodov in kultur. Pravljice so brezmejne in brezčasne.

»Znano je namreč, da so pravljice in pripovedke stara kulturna dobrina, ki se je naglo širila iz kraja nastanka – kjerkoli že je bil – in so si jo ljudje tako rekoč po vsem svetu prilaščali. »Doma« so jih po svoje prikrojili in spreminjali, s tem pa vnašali vanje primesi svoje kulture in jim tako vtisnili svoj pečat, različen od drugih. To nas upravičuje, da jih označujemo kot svoje, ne da bi jim odrekli mednarodni značaj. Ta se kaže v motiviki in zlasti v magičnih elementih, ki vsem spremembam navkljub ostajajo osnova pripovedi.«¹

2.1 Pravljičica in njeni simboli

»Mednarodna zakladnica pravljic in pripovedk vsebuje vrsto motivov, v katerih so se različne verske predstave neverjetno dolgo in vztrajno ohranjale. Trdoživost pa pripovedi seveda nikakor ni obvarovala pred spremembami, saj daje pravljici trajnost ravno njena prilagodljivost, ki jo omogoča predvsem za pravljice značilna neskladnost časa, kraja, dogajanja in nastopajočih. Zaradi premnogih sprememb, ki so osnovno sporočilo prvotnega besedila zbrisale, neredko (skoraj) do nerazpoznavnosti, je nekatere predstave, ki tičijo na dnu marsikaterih pravljicnih pripovedi, včasih zelo težko ločiti od čiste pravljicne fantazije. Zlasti težko je to zato, ker so že po izvoru in funkciji čarobni motivi ljudskih pravljic različni in ne izvirajo vsi iz ljudskega verovanja.«²

Pravljice neposredno ne zrcalijo resničnega življenja, temveč sporočila in vrednote izražajo skozi mnoge simbole, katerih razlaga se lahko od kulture do kulture razlikuje. Med najbolj znane pravljicne simbole uvrščamo kolovrat, čevlje, rdečo barvo, vrtnico, kralja, zlato, ogledalo, žabo, sedmico, trojko in devetico, jabolko, smrt, zmaja, dano besedo in prelomljeno obljubo, belega goloba, gozd, volka, odhod od doma, hudobno mačeho, velikane, čarovnice, studence in druge.

¹ Kropjeva, 1995, str. 13.

² Prav tam.

Pravljice so v slovenskem prostoru zelo slabo definirane, saj jih različni avtorji določajo pomanjkljivo in celo nasprotujoče si. Zelo splošno jih lahko definiramo kot *izmišljene zgodbe o čudežnih dogodkih, v katerih je opisan boj med dobrim in zlim*.³ Med značilnosti pravljic običajno uvrščamo *belo-črno oznako oseb, tipizirane osebe, dobro, ki vedno zmaga, zlo, ki je kaznovano, stalna števila, nedoločen kraj in čas dogajanja, podobne (enake) začetke in konce, ponavljanje besed ali stavkov, pravljичne predmete, pravljična bitja, nedoločene osebe in vsemogočno naravo*.⁴

2.2 Pravlјice in družbena odgovornost

S svojo raziskovalno nalogo želim prispevati delček k zavedanju družbene odgovornosti pravljic, ki ji ob prebiranju le-teh ne namenjamo posebne pozornosti. Pravlјice mladim bralcem in poslušalcem posredujejo specifične vrednote določene kulture. Družbena odgovornost pravljic običajno ostaja skrita med vrsticami simboličnega črno-belega sveta – tudi pod temnim ogrinjalom hudobnih mačeh, ki se v pravljicah niso znašle naključno.

*»Pravlјice dajejo otrokovi domišljiji nove razsežnosti, ki jih sam ne bi mogel odkriti, in kar je še pomembnejše, oblika in struktura pravljic nudita otroku podobe, s katerimi lahko strukturira svoja dnevna sanjarjenja in z njimi bolje usmerja svoje življenje.«*⁵ Simbolični svet pravljic s svojimi stalnimi obrazi prinaša veliko možnosti za razcvet domišljije, ki je predšolskim otrokom zelo blizu. *»V pravljicah nastopajo junaki in junakinje, dobri in slabi, in otroci se z njimi pogosto identificirajo, navijajo za dobro in v pravljici skoraj vedno tudi zmaga dobro nad zlim. To pomeni, da pravljice omogočajo otrokom čustveno in socialno vživljanje in so hkrati pomembna spodbuda za njihov miselni razvoj. Če so napisane kot kakovostna literatura, pa so zelo pomembne tudi za razvoj govora, razlaga dr. Ljubica Marjanovič Umek.«*⁶ Z drugimi besedami, pravljice imajo *»v otrokovem razvoju več pomenov, ker vplivajo na intelektualno, čustveno in socialno plat otrokove notranjosti. Dotikajo se vseh duševnih plasti, poleg tega otroku preko vsebine točno povedo, katera dejanja in kakšni ljudje so ljubeči, pošteni, dobri ... in obratno. Vodi jo ga k vrednostnim vsebinam življenja, razlaga prof. dr. Zdenka Zalokar Divjak, psihologinja in specialistka logoterapije.«*⁷

³ Po Honzakovi, 1996, str. 27.

⁴ Prav tam.

⁵ Berckova, 2012, str. 10.

⁶ Berckova, 2012, str. 10, 11.

⁷ Berckova, 2012, str. 11.

3. HUDOBNE MAČEHE V PRAVLJICAH

Kadar imamo do nekoga ali nečesa mačehovski odnos, to ne obeta nič dobrega. Nasprotno, mačehovsko obnašanje pomeni zapostavljanje, neprimerno in neskrbno ravnanje. To poimenovanje je eno izmed predrznosti slovenskega jezika, saj je mačeha, torej ženska, ki partnerjevega otroka sprejme kot svojega, vredna vsega spoštovanja. Toda mačeha so že od nekdanj poosebitev slabega, lik hudobne ženske, ki se je skozi pravljice še okrepil. »*S temo hudobne mačeha, ki nasledi ljubečo, skrbno mater in je pozneje za svoje okrutno ravnanje pogosto kaznovana celo s smrtjo, se v pravljicah srečujemo vedno znova.*«⁸

3.1 Črne pisane mamice – o značilnostih mačeh v pravljicah

Mačeha, zaradi svoje pravne, zapisane vloge (ki je bila na papirju enaka vlogi prave mame) poimenovane tudi *pisane matere*⁹, v pravljicah torej najpogosteje utelešajo sovraštvo in zlo. Mačeha je nečloveško in kruto nasprotje prave mame; otrok iz moževega prejšnjega zakona se želi znebiti, hoče jih pregnati ali umoriti, nalaga jim nemogoče naloge in daje prednost svojim otrokom, nemalokrat pa zapade celo v kanibalizem.

»V literarni zgodovini ni težko najti primerov krušnih očetov (imenovanih po kruhu, ki so ga rezali svojim nepravim otrokom), a čas je pokazal, da so pravljice z mačehami bistveno bolj priljubljene. Bolj je ženšče zlobno, bolj za zgodbo.«¹⁰

V Andersenovih **Divjih labodih** mačeha brate, sinove novega partnerja, spremeni v labode; v slovenski ljudski pravljici **Mačeha in pastorka** mora pastorka v snegu nabrati jagode za svojo mačeho; brata Grimm pa uporabita mačeho v veliko pravljicah – **Janka in Metko** mačeha in oče zapustita v gozdu; v **Pehtri** mačeha pastorko zapostavlja na račun svoje hčerke; **Pepelko** mačeha izkorišča kot služabnico, nalaga ji zahtevne in nesmiselne naloge ter daje prednost svojima hčerkama; mačeha je prav tako ljubosumna na **Sneguljčičino** lepoto, zato se odloči, da jo umori; **Brina** mačeha ne le ubije, temveč iz njega skuha še juho in jo da jesti otrokovemu očetu. Že ob takšnem bežnem preletu je očitno, da so z mačehami v pravljicah sami križi in težave.

⁸ Bauerjeva, 2008, str. 44.

⁹ Po Doktorju, 2011, <http://dobrepravljice.blogspot.com/2011/03/hudobna-maceha.html>.

¹⁰ Doktor, 2011, <http://dobrepravljice.blogspot.com/2011/03/hudobna-maceha.html>.

Zaradi vseh grozot, ki jih mačehe storijo pastorkom, pa so na koncu vedno kaznovane, in sicer največkrat s smrtjo, pogosto pa je smrt še mučna. Tako Sneguljčičina mačeha umre na pastorkini poroki, ko jo silijo plesati v kovinskih čevljih; Brinova mačeha konča pod udarcem mlinskega kamna, ki ji ga pastorek vrže na glavo; Janka in Metko ob vrnitvi iz gozda pričaka le oče, saj je mačeha umrla; Pepelkina mačeha pa je kaznovana s tem, da se njeni hčerki ne poročita s princem, temveč se z njim poroči Pepelka, v pravljici o Pehtri je mačeha prav tako kaznovana s kaznijo in trpljenjem lastne hčerke. In tako dobri otroci, ki so jih mačehe mučile, živijo srečno do konca svojih dni, mačehe pa so kaznovane svojim grehom primerno.

3.2 Mačehe, izvor vsega zla – mit ali resnica?

»Takšna dosledno negativna podoba mačehe, ki ima v pravljici brez izjeme vedno zle namene, ni mogla biti odsev resničnih razmer v nobeni družbi, zato se upravičeno zastavlja vprašanje, od kod pravljичni lik mačehe?«¹¹

Pravljice so seveda stare zgodbe, nastale v časih bistveno slabšega zdravstvenega varstva, ko se je pogosto zgodilo, da so otroci že zgodaj ostali brez enega ali obeh od staršev. V obdobju razvoja pravljič je bilo pričakovano trajanje življenja krajše *»in veliko žensk je umrlo takoj po porodu. Vendar samo s tem dejstvom ni mogoče pojasniti, da se hudobna mačeha pojavlja tako pogosto.«¹²* Obratnih situacij, ko je ženska ostala sama z otroki, je bilo bistveno manj, zato je bilo otrok, ki so kot novega starša dobili novo mamo, več.

Seveda pravljice neposredno ne zrcalijo resničnega življenja, če sploh. Kljub temu so nekateri znanstveniki poskušali ugotoviti, ali ima negativni lik mačehe v pravljicah realno ozadje. *»Nekatere najpomembnejših študij na temo krušnih staršev sta opravila Martin Daly in Margo Wilson z univerze McMaster v Hamiltonu, Kanada. Znanstvenika sta v osemdesetih letih prejšnjega stoletja proučevala severnoameriške kriminalistične statistike in ugotavljala, ali so otroci v družinah s krušnimi starši podvrženi večjemu tveganju za smrt kot otroci v družinah s pravimi starši.«¹³* Ugotovila sta statistično pomembni odstotek umorov otrok s strani krušnih staršev v primerjavi z umori otrok v matičnih družinah, ki se je v nekaterih državah gibal tudi do sto odstotkov več. *»Tudi študije nemških raziskovalcev (Eckard Voland z univerze Gießen, Peter Stephan Kirchenbücher ...) kažejo na deprivilegiranost*

¹¹ Kropjeva, 1995, str. 83.

¹² Bauerjeva, 2008, str. 44.

¹³ Schulte von Drach, 2008, <http://www.sueddeutsche.de/wissen/frage-der-woch-wie-boese-ist-die-stiefmutter-1.528256>.

*pastorkov.*¹⁴ Podobne rezultate so pokazale tudi študije v Veliki Britaniji, na Finskem, nekatere azijske študije in študije plemen v Paragvaju. *Kritike ameriških raziskovalcev letijo predvsem na njihovo proučevanje kriminalističnih statistik, ki že same po sebi najverjetneje zajemajo več krušnih kot pravih staršev, hkrati pa v njih pogosto ni razvidno, kdo je vršilec nasilja nad otroki – krvni ali krušni sorodnik (pravijo le družine s krušnimi starši). Prav tako so nekatere druge raziskave doignale nasprotno rezultate (npr. raziskave univerze v Stockholmu). Razlike v raziskavah je morda mogoče pripisati liberalnejši politiki do splava na Švedskem, kjer je posledično manj nezaželenih otrok in manj zato manj zlorab.*¹⁵

Evolucijski biologi prav tako predvidevajo, da starši že po naravi raje investirajo v svoje lastne otroke (sploh v časih pomanjkanja), saj se s tem maksimalno poveča njihova možnost za nadaljevanje vrste. Otroci novega partnerja so po tej teoriji zgolj tolerirani, njihove potrebe so pogosteje prezrte, hkrati so izpostavljeni večjemu tveganju za čustveno zavrnitev in neenako obravnavanje. Po nekaterih kulturnozgodovinskih prepričanjih pa je lik hudobne mačehe v pravljicah povezan z dekliško iniciacijo in/ali rodovnim redom v praskupnosti.

Hudobna mačeha v pravljici je očitno mit s kančkom resnice.

3.3 Mama proti mačehi – pomen hudobnih mačeh v pravljicah

Lik hudobne mačehe v pravljicah za otroke ni naključje niti s psihološkega vidika. Če potrebujemo verodostojni lik z globino, močjo in privlačnostjo, ki ga želimo iskreno zasovražiti, je za to najprimernejša mama – mama otroku že mesece pred rojstvom priskrbi vse nujno in malo manj nujno potrebno za preživetje, ga hrani, oblači, neguje, tolaži in razvaja, otrok je od nje popolnoma odvisen in mama zadovoljuje vse njegove potrebe. Toda nekega dne mu mora reči ne, odreči brezmejno ustrežljivost. Ker otrok tega ni navajen, je jezen, razočaran, počuti se izigranega. Na mamo, ki jo ima rad, je hkrati torej tudi jezen. Otrok mora opraviti z negativnimi čustvi do svoje najbližje, najljubše in najboljše osebe na svetu, ki jo ima rad, ji zaupa in ji je hvaležen.

»Rešitev je v razdelitvi matere na dve osebi – pravo, ki se za nekaj časa umakne (v pravljici običajno umre) in nepravo, ki ji lahko brez zadržkov zameri vse hudo, kar ga je (ali lik v pravljici, s katerim se poistoveti) doletelo. Ko je mačeha kaznovana (pogosto je kazen kruta, v

¹⁴ Schulte von Drach, 2008, <http://www.sueddeutsche.de/wissen/frage-der-woch-wie-boese-ist-die-stiefmutter-1.528256>.

¹⁵ Po Schulte von Drachu, 2008, <http://www.sueddeutsche.de/wissen/frage-der-woch-wie-boese-ist-die-stiefmutter-1.528256>.

Janku in Metki jo samo s smrtjo še poceni odnese), je pravljice konec in otrok je lahko pomirjen, saj je v domišljiji izživel svoja negativna občutja, stisne k pravi mamici v naročje. Življenje, v katerem bi ga sicer nenehno trgali hudi notranji boji, lahko mirno teče naprej.»¹⁶ Povedano drugače, »tema hudobne mačeha se ukvarja z delitvijo materinega lika v dobro mater, ki jo otrok lahko ljubi, in zlobno mater, ki jo otrok sme sovražiti in jo poslati v zasluženo smrt, ker sploh ni »prava« mati. Na ta res preprost način otroška duša doseže ravnovesje. Otrok sme brez slabe vesti sovražiti in ob pomoči pravljичnega junaka sprostiti svoja čustva.«¹⁷

V otroštvu obstajajo velike razlike med notranjim doživljanjem in resničnim svetom, v pravljicah pa je veliko likov, preko katerih lahko otrok oba svetova usklajuje. Otrok živi v obeh svetovih in ju včasih pomeša. S pomočjo pravljic lahko otrok premaguje izkušnje iz realnega sveta, ne da bi utrpel škodo ali se zlomil zaradi notranjih konfliktov. »Pravljica torej otroku daje najboljše od obeh svetov: lahko se popolnoma prepusti maščevalnim fantazijam o mačehi ali očimu iz zgodbe in v njih uživa, ne da bi občutil kakršnokoli krivdo ali strah pred pravimi starši.«¹⁸ Z drugimi besedami, otrok ne more razumeti, da je lahko ista oseba hkrati dobra in slaba (zanj so ljudje ali dobri ali slabi), pravljice pa mu omogočajo, da negativna čustva do ljubljene osebe prenese na pravljичni lik. »Nagnjenje, da v nekaterih okoliščinah sovražimo prav človeka, ki ga najbolj ljubimo, označujemo v psihologiji z izrazom ambivalenca. Ker so otroci po eni strani popolnoma odvisni od staršev, po drugi strani pa se še niso naučili ravnati s takšnimi ambivalentnimi čustvi, jih lahko takšna čustva pahnejo v hude notranje konflikte. Otrokov občutek, da je besen na mater ali očeta ali da si morda želi, da bi oba kar izginila, je povezan z najhujšimi občutki krivde ter s strahom pred božjo kaznijo in izgubo staršev.«¹⁹ Pravljice so dobra možnost, da preko njih otroci izživijo svoja ambivalentna, razdvajajoča čustva. Nobene potrebe ni, da bi jih otrok potlačil, saj lahko v njih celo uživa. Pravljice mu pomagajo negativna čustva preusmeriti na nekoga, ki dovolj spominja na pravo mamo, a očitno ni ona. Najprikladnejši cilj maščevalnih misli torej postane nekdo, ki je izpodrinil pravo mamo – mačeha. »Če si damo duška z zlobnimi fantazijami o maščevanju nad takšnim malopridnim vsiljivcem, nimamo razloga za občutek krivde ali strah pred kaznijo, saj si je ta oseba to očitno zaslužila.«²⁰

Iz povedanega sledi, da v pravljicah morajo obstajati negativci, saj so otrokom v korist.

¹⁶ Doktor, 2011, <http://dobrepravljice.blogspot.com/2011/03/hudobna-maceha.html>.

¹⁷ Bauerjeva, 2008, str. 44.

¹⁸ Bettelheim, 1999, str. 192.

¹⁹ Bauerjeva, 2008, str. 44.

²⁰ Bettelheim, 1999, str. 191.

3.4 Izjema potrjuje pravilo – dobra mačeha?

»Zelo očitno je, da se v pravljicah, tako v družinskih odnosih kot v odnosih med višjimi in nižjimi družbenimi sloji, pojavljajo vedno iste osebe v vedno istih vlogah, kot nekakšni stereotipi – stalni obrazci. Mačeha je na primer vedno sovražna do pastorka in pastorka, vendar nikoli ne more preprečiti njenega uspeha /.../«²¹

Toda ali je lik mačehe v pravljicah res dosledno negativen? Po intenzivnem iskanju in branju pravljic, ki vsebujejo lik mačehe, sem vendarle našla pravljico, v kateri je mačeha sprva sicer običajna negativka, a jo splet okoliščin prisili v preobrazbo.

Gre za pravljico Frana Milčinskega, Mačeha in mamica, ki govori o deklici Agati, ki je bila staršema tako dragocena, da sta jo klicala Agica-Dragica. Agica-Dragica je že v zgodnjem otroštvu umrla mamica in oče si je poiskal novo ženo, saj je bil veliko odsoten od doma in je potreboval nekoga, ki bi skrbel za hčerko. Agica se je sprva razveselila, da je dobila novo mamico, toda mačeha je kmalu pokazala svoj pravi obraz – pastorko je zaničevala in mučila, zvečer pa se je možu pritoževala, kako neznosna je deklica. Mačeha je Agico tako grobo česala, da ji je tekla črna kri, v skledico mrzle vode ji je dala tri kamenčke in ji velela, naj je in pije, spati je morala na trdi postelji, zvečer pa jo je zaradi mačehinih laži karal še oče. Obupana Agica-Dragica je obiskala grob svoje mamice in jo rotila, naj se vrne, saj da ji mačeha povzroča neznosno trpljenje. Takrat se je grob odprl in iz njega je vstala mamica. Vzela je Agico v naročje in splavala z njo proti domu, kjer sta oče in mačeha že ugibala, kje se deklica potika. Pred njenimi očmi je mamica nahranila Agico, jo počesala, ji zrahljala posteljico, jo ljubkovala in uspavala – nato pa izginila. Mačeho je ob pogledu na ta prizor spreletela groza, da je jokala vso noč. Bog ji je spremenil srce in postala je dobra, ljubeča mati Agici-Dragici. Nato so živeli srečno še mnogo let.²²

Kljub izjemi, ki sem jo našla, pravila, da je mačeha v pravljici hudobna, ne morem zavrniti. To tudi ne bi imelo smisla, saj sem v prejšnjem poglavju predstavila pomen tega negativnega lika za mlade bralce in poslušalce. Naj bo pravljica Frana Milčinskega zanimiva izjema, ki potrjuje pravilo, čeprav je tudi njegova hudobna mačeha pri svoji spreobrnitvi potrebovala nadčloveško (pri)silo.

Tako ostaja, da *»so žrtve mačehe praviloma deklice, pastorki navadno le kot njihovi bratje, vendar včasih tudi sami.«²³*

²¹ Kropjeva, 1995, str. 82.

²² Po Milčinskem, http://sl.wikisource.org/wiki/Ma%C4%8Deha_in_mamica.

²³ Kropjeva, 1995, str. 83.

4. PRIMERJALNA ANALIZA PRAVLJIC O MAČEHAH

»Klasične pravljice niso klasične po naključju /.../. Klasične pravljice znajo presenetiti celo takrat, ko odrasli mislimo, da so njihove vrednote že čisto zastarele in bi jih otrokom najraje zamolčali /.../, pravi Andrej Ilc.«²⁴ Pravljice se skozi čas spreminjajo, a zdi se, da sodobne pravljice ne morejo konkurirati s klasičnimi pravljicami, preverjenimi, preizkušenimi in preposlušanimi skozi generacije. »Zdenka Zalokar Divjak razlaga, da za klasične pravljice že vemo, katere so preživele preizkušnjo časa, in to pomeni, da so se obdržale tiste, ki so imele sporočilno vrednost. Pravljica namreč nastaja po ljudskem izročilu in mora imeti vse elemente pravljice – simbolične osebe, zaplete in srečni konec, ki nagradi dobro in kaznuje slabo. Sodobne pravljice pa so izmišljene in imajo zaradi tega kratko življenjsko dobo.«²⁵

Zanimivo je, da največ hudobnih mačeh prebiva v pravljicah bratov Grimm. Njuna zakladnica pravljic o očetovih hudobnih novih ženah in drugih nepozabnih likih je prevedena v večino svetovnih jezikov in vpisana na seznam svetovne kulturne dediščine, ki ga vodi UNESCO. Eno izmed pojasnil za množično prisotnost mačeh v pravljicah bratov Grimm je morda razlaga, da »sta Grimma zgodaj ostala brez očeta, zato ni naključje, da je v njunih najbolj znanih in literarno najmočnejših pravljicah oče tako pogosto mrtev, odsoten ali vsaj nezainteresiran. Mama, v poganskih pravljicah prav tako pogosto krivična in nepoštena, seveda ni prišla v poštev, saj sta Jakob in Wilhelm svojo oboževala, zato sta uvedla mačeho, kar so pozneje z navdušenjem sprejeli psihologi s Freudom in Jungom na čelu.«²⁶

Spodnja tabela prikazuje primerjavo nekaterih klasičnih in ljudskih pravljic²⁷, v katerih nastopajo mačehe, po različnih kategorijah, in sicer po vedenju mačehe do pastorkov, vlogi očeta, pomenu mačehinih otrok, narave, čudežnih bitij in čudežnih predmetov ter koncu in mačehini kazni.

²⁴ Berckova, 2012, str. 11.

²⁵ Prav tam.

²⁶ Brez avtorja, 2012, str. 27.

²⁷ Po Brenkovi (ur.), 1982; Grimm, 1993 in Andersenu, 2007.

	VEDENJE MAČEHE DO PASTORKOV	VLOGA OČETA	POMEN MAČEHINIH OTROK	POMEN NARAVE	POMEN ČUDEŽNIH BITIJ	POMEN ČUDEŽNIH PREDMETOV	KONEC	MAČEHINA KAZEN
MAČEHA IN MAMICA (Judska)	Mačeha je do pastorka zlobna, noče je počesati, ji postlati postelje, ji dati kruha.	Oče verjame mačehi, ki laže, da je deklica ne uboga; oče ne ukrepa.	Mačeha v zgodbi nima svojih otrok.	Narava pastorki ne pomaga.	Duh mrtve mame prestraši mačeho.	Čudežni predmeti se v zgodbi ne pojavljajo.	Mačeha postane dobra in skrbna do pastorka.	Mačeho prestraši duh mrtve mame.
PEPELKA (Grimm)	Mačeha nalaga Pepelki zahtevna in nesmiselna opravila in jo zaničuje.	Oče je službeno odsoten, za zgodbo nima pomena.	Mačeha daje prednost svojima hčerkama, ki Pepelki najlepše obleke in jo zaničujeta.	Živali so Pepelkine zaveznice (ptički ji zašijejo obleko, miši, spremljevalci ne v konje, jo peljejo na ples ...).	Vila pomaga Pepelki priti na ples.	Buča, spremenjena v kočijo, Pepelko odpelje na ples.	Pepelka se poroči s princem, oče pa se vrne s potovanja.	Mačeha je kaznovana s trpljenjem svojih hčerk.
SNEGULJČICA (Grimm)	Mačeha želi Sneguljčico ubiti in pojesti njeno srce, ker je ljubosumna na njeno lepoto, zato nad njo pošlje lovca.	Oče ovdovi in umre, za zgodbo nima pomena.	Mačeha v zgodbi nima svojih otrok.	Narava Sneguljčici ne pomaga.	Palčki dajo Sneguljčici dom.	Mačeha ima čudežno ogledalo, Sneguljčico želi ubiti z zastrupljenim jabolkom, glavnikom in pasom.	Sneguljčica se poroči s princem.	Mačeha mora na Sneguljčičini poroki plesati v železnih čevljih, dokler se ne zgrudi in umre.
PEHTRA (Grimm)	Mačeha nalaga pastorki nemogoča opravila.	Oče v zgodbi ni omenjen.	Mačehina hčerka je prav tako zlobna do pastorka kot mačeha.	Narava pastorki ne pomaga.	Pehtra, starka, ki povzroča padanje snega, pomaga dobri pastorki, zlobno mačehino hčer pa kaznuje.	Čudežni predmeti se v zgodbi ne pojavljajo.	Pastorka, ki je pridno delala, je bila nagrajena, mačehina hčerka, ki je bila lena, pa je bila kaznovana.	Mačeha je kaznovana s trpljenjem svoje hčerke (Pehtra jo polije s črno snovjo in ostane črna).

	VEDENJE MAČEHE DO PASTORKOV	VLOGA OČETA	POMEN MAČEHINIH OTROK	POMEN NARAVE	POMEN ČUDEŽNIH BITIJ	POMEN ČUDEŽNIH PREDMETOV	KONEC	MAČEHINA KAZEN
BRIN (Grimm)	Mačeha je do pastorka zlobna in ga ubije, pride tudi do kanibalizma.	Oče veliko dela, da preživi družino, zato je odsoten.	Mačehina hčerka se s pastorkom sprijatelji.	Ko pastorek umre, se spremeni v ptiča.	Pastorek se spremeni v govorečega ptiča.	Čudežni predmeti se v zgodbi ne pojavljajo.	Pastorek se maščuje mačehi, jo ubije, nato pa z njeno hčerko in očetom živi srečno do konca svojih dni.	Pastorek mačeho ubije tako, da ji na glavo vrže mlinski kamen.
MAČEHA IN PASTORKA (Ijudska)	Mačeha pošlje slabo oblečeno pastorko pozimi v gozd po jagode.	Oče v zgodbi ni omenjen.	Mačeha daje prednost svoji hčerki.	Narava (veter) da pozimi deklici jagode.	Čudežna bitja se v pravljici ne pojavljajo.	Čudežni predmeti se v zgodbi ne pojavljajo.	Mačehina hčerka se vrne iz gozda premražena (kaznuje jo burja).	Mačeha je kaznovana s sramoto in neuspehom svoje hčerke.
JANKO IN METKA (Grimm)	Mačeha Janka in Metko pusti v gozdu v upanju, da bosta umrla	Oče se na začetku upira mačehi, vendar popusti in sodeluje z njo.	Mačeha v zgodbi nima svojih otrok.	Na poti domov Janka in Metko raca prenese čez reko.	Čarovnica ugrabi otroka in želi pojesti Janka, Metka ji mora služiti.	Čudežni predmeti se v zgodbi ne pojavljajo.	Janko in Metka se vrmeta k očetu in živijo srečno do konca svojih dni.	Mačehin načrt o smrti otrok ne uspe, sama umre že pred njuno vrnitvijo domov.
DIVJI LABODI (Andersen)	Mačeha spremeni 12 bratov (princev) v labode, njihovo sestro pa izžene.	Oče umre.	Mačeha v tej zgodbi nima svojih otrok.	Narava ne pomaga pastorkom.	Čarovnica pove sestri, kako naj reši brate, spremenjene v labode.	Sestra splete čudežne puloverje, ki brate spet spremenijo v ljudi.	Bratje se spremenijo nazaj v ljudi in dobijo svoje kraljestvo.	Mačeha izgubi kraljestvo.

5. PREDSTAVITEV MINI RAZISKAVE

5.1 Predstavitev anketnega vprašalnika

Sem učenka osmega razreda in pripravljam raziskovalno nalogo na temo pravljic, pri čemer potrebujem vašo pomoč. Prosim, da anonimno odgovorite na vprašanja iz anketnega vprašalnika. Odgovore bom uporabila izključno za izdelavo raziskovalne naloge. Za vaše sodelovanje se vam iskreno zahvaljujem.

SPOL (obkrožite): M Ž

DELOVNO MESTO (obkrožite):

- a) vzgojiteljica v vrtcu
- b) vzgojiteljica v 1. razredu
- c) učiteljica v 1. vzgojno-izobraževalnem obdobju
- d) učiteljica v 2. vzgojno-izobraževalnem obdobju
- e) učiteljica v oddelku podaljšanega bivanja

1. Ali v razredu/skupini otrokom berete/pripovedujete pravljice (obkrožite)?

- a) da
- b) ne

2. Kako pogosto otrokom berete/pripovedujete pravljice (obkrožite)?

- a) vsak dan
- b) dva do trikrat tedensko
- c) enkrat tedensko
- d) enkrat mesečno

3. Po katerem kriteriju izbirate pravljice, ki jih berete/pripovedujete otrokom (obkrožite – možnih je več odgovorov)?

- a) učni načrt/kurikulum za vrtce
- b) interes otrok
- c) lastni interes
- d) aktualno dogajanje v razredu/skupini

4. Katere pravljice berete/pripovedujete otrokom (obkrožite – možnih je več odgovorov)?

- a) slovenske ljudske pravljice
- b) Grimmove pravljice
- c) Andersenove pravljice
- d) moderne slovenske pravljice
- e) tuje ljudske pravljice

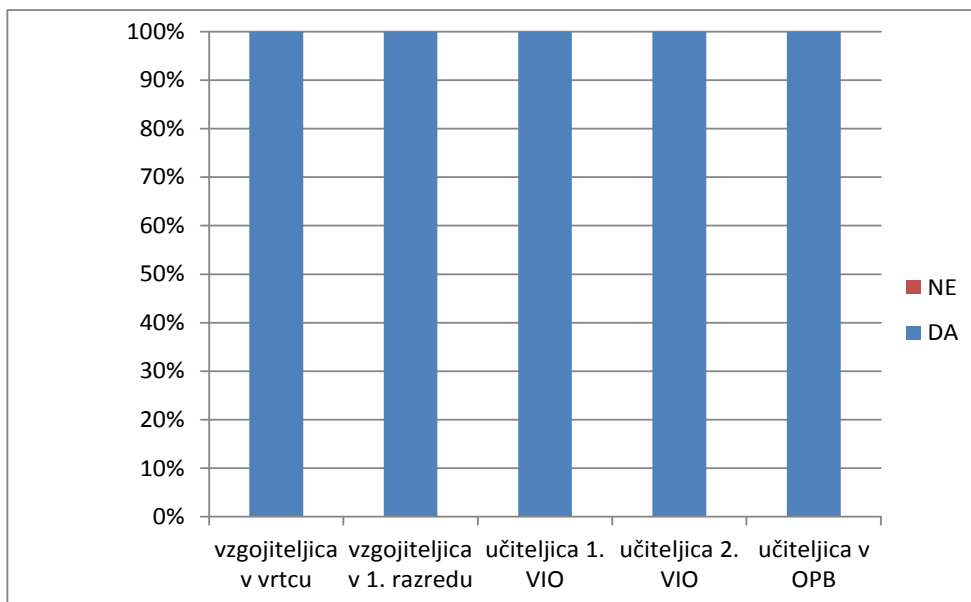
5. Ali berete/pripovedujete otrokom tudi pravljice, v katerih nastopa lik mačeha (obkrožite)?

- a) da Katere? _____
- b) ne

6. Kakšno je vaše mnenje o pravljicah z negativnimi liki, kot je mačeha? Ali so primerne za otroke?

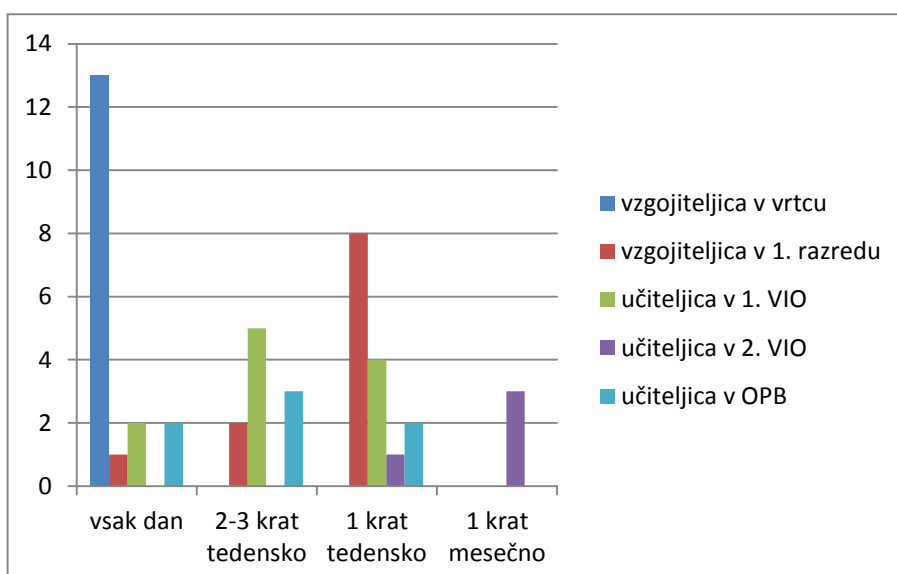
5.2 Predstavitev rezultatov

Graf 1: Ali v razredu/skupini otrokom berete/pripovedujete pravljice?

Graf 1 prikazuje, da vse anketirane učiteljice in vzgojiteljice otrokom berejo in pripovedujejo pravljice. Anketirala sem 13 vzgojiteljic v vrtcu, 3 vzgojiteljice v 1. razredu, 11 učiteljic 1. vzgojno-izobraževalnega obdobja, 4 učiteljice 2. vzgojno-izobraževalnega obdobja in 7 učiteljic v oddelku podaljšanega bivanja.

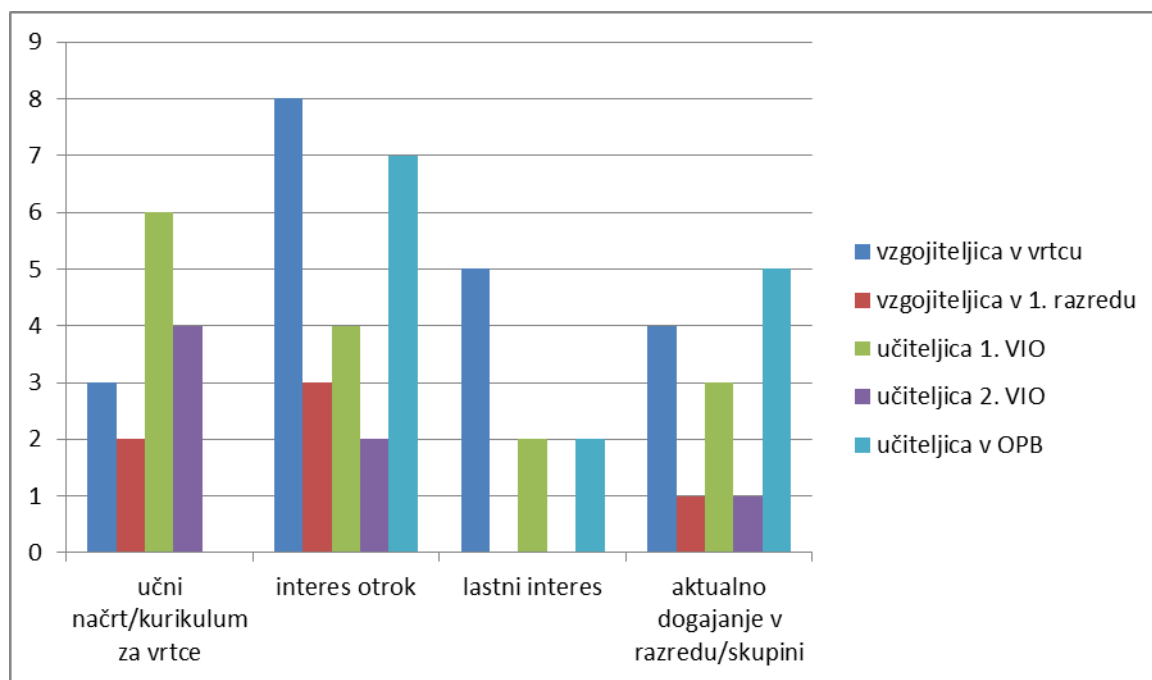
Graf 2: Kako pogosto otrokom berete/pripovedujete pravljice?

Iz grafa 2 je razvidno, da vseh 13 anketiranih vzgojiteljic v vrtcu otrokom vsak dan bere ali pripoveduje pravljice. 1 od 3 anketiranih vzgojiteljic v 1. razredu (to je 2,6 % vseh anketirank) prav tako otrokom bere ali pripoveduje pravljice vsak dan, 2 (5,3 % anketirank) pa otrokom bereta ali pripovedujeta pravljice 2-3 krat tedensko. Med učiteljicami 1. vzgojno-izobraževalnega obdobja 2 izmed 11 anketiranih (5,3 % anketirank) otrokom bereta ali pripovedujeta pravljice vsak dan, 5 (13,2 % anketirank) 2-3 krat tedensko, 4 (10,5 % anketirank) pa 1 krat tedensko. 1 od 4 anketiranih učiteljic 2. vzgojno-izobraževalnega obdobja (2,6 % vseh vprašanih) otrokom bere ali pripoveduje pravljice 1 krat tedensko, 3 (7,9 % anketirank) pa otrokom berejo ali pripovedujejo pravljice 1 krat mesečno. 2 od 7 anketiranih učiteljic v podaljšanem bivanju (5,3 % anketirank) otrokom bereta ali pripovedujeta pravljice vsak dan, 3 (7,9 % anketirank) 2-3 krat tedensko in 2 (5,3 % anketirank) 1 krat tedensko.

Iz grafa lahko razberemo tudi, da starejši kot so otroci, redkeje jim učiteljice berejo pravljice.

Graf 3: Po katerem kriteriju izbirate pravljice, ki jih berete/pripovedujete otrokom?

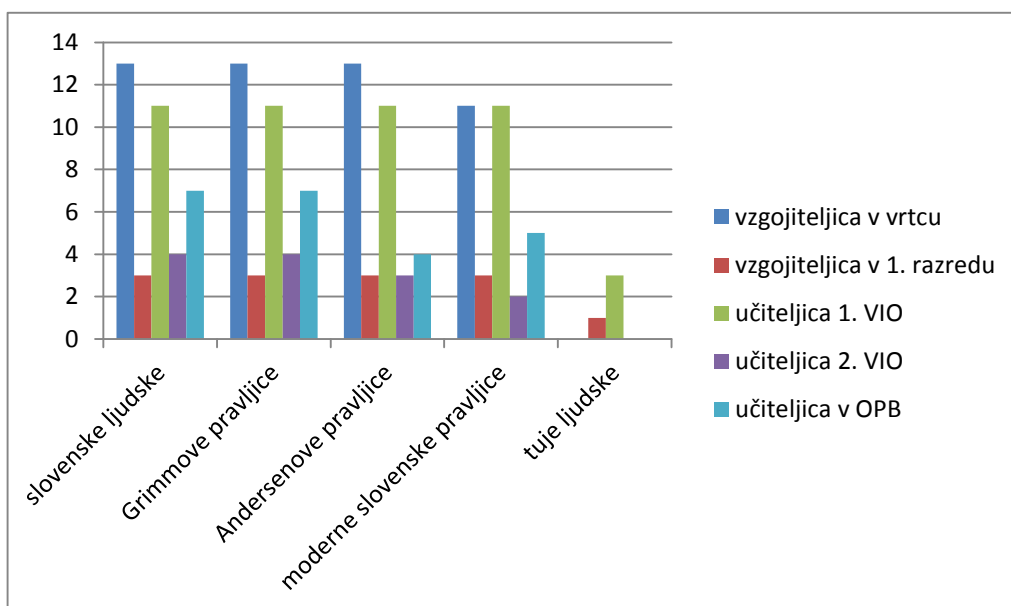
Iz grafa 3 razberemo, da **po učnem načrtu oziroma kurikulumu za vrtce** izbirajo pravljice 3 od 13 vprašanih vzgojiteljic v vrtcu (7,9 % anketirank), 2 od 3 vprašanih vzgojiteljic v 1. razredu (5,3 % anketirank), 6 od 11 vprašanih učiteljic v 1. vzgojno-izobraževalnem obdobju (15,8 % anketirank) in vse 4 vprašane učiteljice v 2. vzgojno-izobraževalnem obdobju (10,5 %).

Po interesu otrok izbira pravljice 8 od 13 vprašanih vzgojiteljic v vrtcu (21,1 % anketirank), vse 3 vprašane vzgojiteljice v 1. razredu (7,9 % anketirank), 4 od 11 vprašanih učiteljic v 1. vzgojno-izobraževalnem obdobju (10,5 % anketirank), 2 od 4 vprašanih učiteljic v 2. vzgojno-izobraževalnem obdobju (5,3 % anketirank) in vseh 7 učiteljic v oddelku podaljšanega bivanja (18,4 % anketirank).

Po lastnem interesu izbira pravljice 5 od 13 vprašanih vzgojiteljic v vrtcu (13,2 % anketirank), 2 od 3 vprašanih učiteljic v 1. vzgojno-izobraževalnem obdobju (5,3 % anketirank) in 2 od 7 vprašanih učiteljic v oddelku podaljšanega bivanja (5,3 % anketirank).

Po aktualnem dogajanju v razredu ali skupini izbirajo pravljice 4 od 13 vprašanih vzgojiteljic v vrtcu (10,5 % anketirank), 1 od 3 vprašanih vzgojiteljic v 1. razredu (2,6 % anketirank), 3 od 11 vprašanih učiteljic v 1. vzgojno-izobraževalnem obdobju (7,9 % anketirank), 1 od 4 vprašanih učiteljic v 2. vzgojno-izobraževalnem obdobju (2,6 % anketirank) in 5 od 7 vprašanih učiteljic v oddelku podaljšanega bivanja (13,2 % anketirank).

Graf 4: Katere pravljice berete/pripovedujete otrokom?

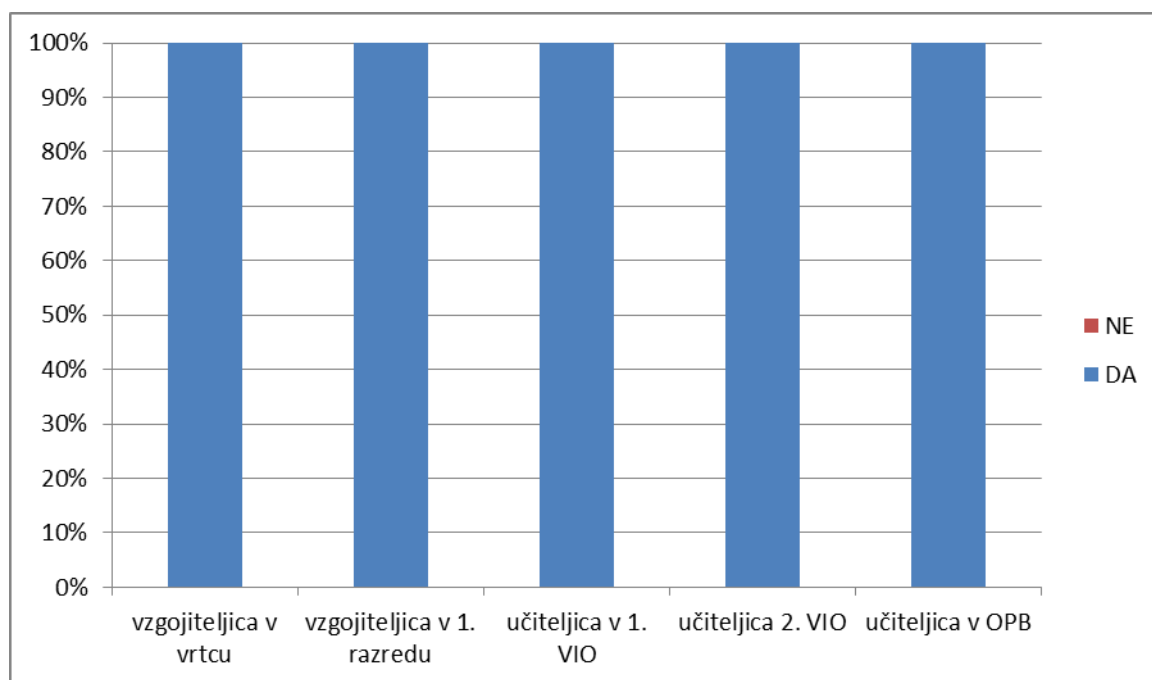
Graf 4 prikazuje, da vseh 13 anketiranih vzgojiteljic v vrtcu (34,2 % anketirank), vse 3 anketirane vzgojiteljice v 1. razredu (7,9 % anketirank), vseh 11 anketiranih učiteljic v 1. vzgojno-izobraževalnem obdobju (28,9 % anketirank), vse 4 anketirane učiteljice v 2. vzgojno-izobraževalnem obdobju (10,5 % anketirank) in vseh 7 anketiranih učiteljic v oddelku podaljšanega bivanja (18,4 % anketirank) otrokom bere ali pripoveduje **slovenske ljudske in Grimmove pravljice**.

Andersenove pravljice otrokom berejo ali pripovedujejo vse anketirane vzgojiteljice v vrtcu, vse anketirane vzgojiteljice v 1. razredu, vse anketirane učiteljice v 1. vzgojno-izobraževalnem obdobju, 3 od 4 anketiranih učiteljic 2. vzgojno-izobraževalnega obdobja in 4 od 7 anketiranih učiteljic v oddelku podaljšanega bivanja.

Moderne slovenske pravljice otrokom bere ali pripoveduje 11 vzgojiteljic v vrtcu (28,9 % anketirank), vse 3 anketirane vzgojiteljice v 1. razredu (7,9 % anketirank), vseh 11 anketiranih učiteljic v 1. vzgojno-izobraževalnem obdobju (28,9 % anketirank), 2 od 4 anketiranih učiteljic v 2. vzgojno-izobraževalnem obdobju (5,3 % anketirank) in 5 od 7 anketiranih učiteljic v oddelku podaljšanega bivanja (13,2 % anketirank).

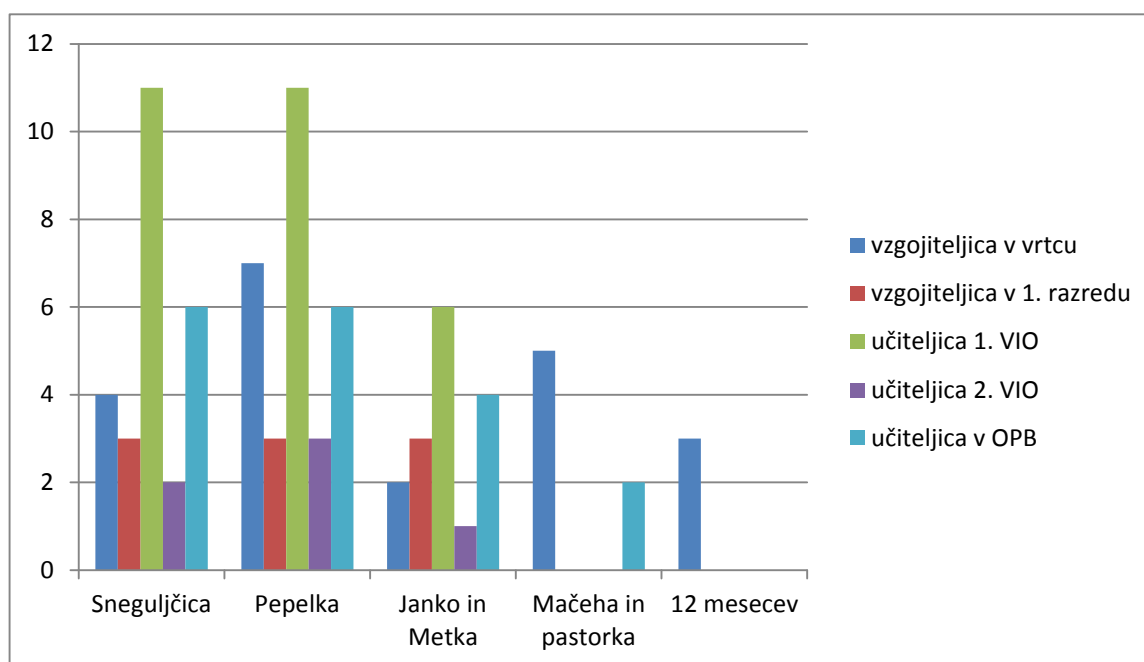
1 vzgojiteljica v 1. razredu in 3 učiteljice v 1. vzgojno-izobraževalnem obdobju otrokom berejo ali pripovedujejo tudi **tuje ljudske pravljice**.

Graf 5: Ali berete/pripovedujete otrokom tudi pravljice, v katerih nastopa lik mačeha?

Iz grafa 5 razberemo, da vse anketirane učiteljice in vzgojiteljice otrokom berejo ali pripovedujejo tudi pravljice, v katerih nastopa lik hudobne mačeha.

Graf 6: Katere pravljice, v katerih nastopa lik mačeha, berete/pripovedujete otrokom?

Graf 6 prikazuje, da 4 od 13 anketiranih vzgojiteljic v vrtcu (10,5 % anketirank), vse 3 anketirane vzgojiteljice v 1. razredu (7,9 % anketirank), vseh 11 anketiranih učiteljic v 1. vzgojno-izobraževalnem obdobju (28,9 % anketirank), 2 od 4 anketiranih učiteljic v 2. vzgojno-izobraževalnem obdobju (5,3 % anketirank) in 6 od 7 anketiranih učiteljic v oddelku podaljšanega bivanja (15,8 % anketirank) otrokom bere ali pripoveduje **Sneguljčico**.

Pepelko otrokom bere ali pripoveduje 7 od 13 anketiranih vzgojiteljic v vrtcu (18,4 % anketirank), vse 3 anketirane vzgojiteljice v 1. razredu (7,9 % anketirank), vseh 11 anketiranih učiteljic v 1. vzgojno-izobraževalnem obdobju (28,9 % anketirank), 3 od 4 anketiranih učiteljic v 2. vzgojno-izobraževalnem obdobju (7,9 % anketirank) in 6 od 7 anketiranih učiteljic v oddelku podaljšanega bivanja (15,8 % anketirank).

Pravljico **Janko in Metka** otrokom bereta ali pripovedujeta 2 od 13 anketiranih vzgojiteljic v vrtcu (5,3 % anketirank), vse 3 anketirane vzgojiteljice v 1. razredu (7,9 % anketirank), 6 od 11 anketiranih učiteljic v 1. vzgojno-izobraževalnem obdobju (15,8 % anketirank), 1 od 4 anketiranih učiteljic v 2. vzgojno-izobraževalnem obdobju (2,6 % anketirank) in 2 od 7 anketiranih učiteljic v oddelku podaljšanega bivanja (5,3 % anketirank).

5 od 13 anketiranih vzgojiteljic v vrtcu (13,2 % anketirank) in 2 učiteljici v oddelku podaljšanega bivanja (5,3 % anketirank) otrokom berejo ali pripovedujejo pravljico **Mačeha in pastorka**. 3 vzgojiteljice v vrtcu pa malčkom berejo ali pripovedujejo pravljico **12 mesecev**.

7. Kakšno je vaše mnenje o pravljicah z negativnimi liki, kot je mačeha? Ali so primerne za otroke?

4 od 13 vprašanih vzgojiteljic v vrtcu so odgovorile, da so pravljice, v katerih nastopa negativni lik mačeha, **primerne za določeno starost, ker da otrok drugače dojema pravljice kot odrasli**. Istega mnenja so tudi 4 od 11 vprašanih učiteljic 1. vzgojno-izobraževalnega obdobja in 1 od 4 vprašanih učiteljic 2. vzgojno-izobraževalnega obdobja.

5 od 13 vprašanih vzgojiteljic v vrtcu je odgovorilo, da so pravljice, v katerih nastopa negativni lik mačeha, **za otroke primerne, ker kažejo, da svet ni samo dober**. Istega mnenja sta tudi 2 od 3 vprašanih vzgojiteljic v 1. razredu in 3 od 11 vprašanih učiteljic 1. vzgojno-izobraževalnega obdobja.

Da so pravljice, v katerih nastopajo mačeha, **za otroke primerne, ker jih naučijo razlikovati dobro od slabega**, meni 1 od 3 vprašanih vzgojiteljic v 1. razredu, 3 od 13 vprašanih vzgojiteljic v vrtcu, 2 od 11 vprašanih učiteljic 1. vzgojno-izobraževalnega obdobja in 4 od 7 vprašanih učiteljic v oddelku podaljšanega bivanja.

Po 1 odgovor so dobili sledeči argumenti v prid pravljicam, v katerih nastopajo negativni liki, kakršen je hudobna mačeha: **v resničnem življenju niso vsi ljudje dobri, otroci se takšnih likov ne bojijo in takšni liki dajejo pravljici napetost**.

6 anketirank je mnenja, da so pravljice z negativnimi liki za otroke primerne, a svojega odgovora niso pojasnile.

Vseh 38 anketirank je torej mnenja, da so pravljice, v katerih nastopajo negativni liki, kakršna je hudobna mačeha, za otroke primerne, kar utemeljujejo z različnimi argumenti. Nobena svojega prepričanja ne pojasnjuje s psihoanalitično razlago predelovanja otrokovih negativnih čustev preko takšnih pravljic, saj je tako podrobno morda ne poznajo.

Zavedam se pomanjkljivosti manjšega vzorca, toda vseeno ugotavljam smer, da vsi otroci v vrtcu ter v prvem in drugem vzgojno-izobraževalnem obdobju osnovne šole redno, če ne že vsakodnevno, poslušajo pravljice, ki jih vzgojiteljice in učiteljice izbirajo predvsem glede na interes otrok, kurikulum za vrtce oziroma učni načrt ter aktualno dogajanje v skupini oziroma v razredu. To so predvsem slovenske ljudske, Grimmove, Andersenove in moderne slovenske pravljice, ki pogosto vsebujejo tudi lik hudobne mačeha, v katerem vzgojiteljice in učiteljice ne vidijo nič slabega.

6. SKLEP

V svoji raziskovalni nalogi obravnavam področje pravljic skozi predstavitev enega izmed stalnih negativnih likov – hudobne mačehe. Pri tem želim poudariti specifično družbeno odgovornost pravljic, ki ne slikajo le idealnega sveta, temveč skozi konflikt med dobrim in zlim mladim bralcem in poslušalcem posredujejo vrednote določene kulturne sredine.

Glede zastavljenih hipotez ugotavljam sledeče. Prvo hipotezo, da so mačehe v pravljicah dosledno negativni lik, lahko potrdim, čeprav mi je uspelo najti pravljico, v kateri se hudobna mačeha po posredovanju mrtve mame na koncu spreobrne. Spoznala sem, da imajo tudi negativni liki v pravljicah poseben pomen in opravljajo določeno funkcijo, pri kateri jih pozitivni liki ne bi mogli nadomestiti. Hudobne mačehe tako otrokom predstavljajo tisti del mame, na katerega so lahko brez tveganja in slabe vesti jezni, in tako predelajo ta čustva. Zaupanje, *»da se lahko zanesejo na mater in očeta, otroke krepi, tudi če se kdaj uprejo staršem in jim v srcu »želijo celi smrt«.* *Otroci potrebujejo mater in očeta ter ju bodo zaradi njune zanesljivosti še bolj ljubili. Ker pa so lahko izživelili svoja ambivalentna čustva, v svoji ljubezni ne bodo več tako odvisni, temveč nasprotno, močnejši bodo in bolj samozavestni.*²⁸

Potrditi mi je uspelo tudi drugo hipotezo, da lahko s strani mačeh zatirani pastorki in pastorki v pravljicah več pomoči pričakujejo iz drugih virov (narava, čudežni predmeti, čudežna bitja) kot od očeta. Ob primerjavi posameznih pravljic sem namreč ugotovila, da so očetje praviloma neomenjeni, odsotni ali mrtvi, torej brez pomena za zgodbo, in se otroci nanje ne morejo zanesti niti v redkih pravljicah, v katerih imajo očetje aktivno vlogo (v Janku in Metki oče celo pomaga mačehi mučiti otroke, v Mačehi in mamici pa oče verjame mačehinim lažem in hčerke ne reši pred njenim mučenjem). Namesto očeta torej največkrat druge okoliščine in bitja poskrbijo za mačehino zaslužen kazni, ki je običajno sorazmerna s krutostjo njenega ravnanja s pastorki. *»Dejansko vloga očeta v pravljici še zmerom ustreza družinskemu vsakdanu. Čeprav očetje čedalje bolj skrbijo za svoje otroke, so stari miselni vzorci prav trdoživi. Veliko moških se ne želi odpovedati svoji svobodi uresničevanja v poklicu in prostem času. Ko pride otrok, se mnogi čutijo zapostavljeni in se užaljeni oddaljijo. Oče, ki resnično želi prevzeti odgovornost in vsakodnevne obveznosti, ima pogosto težave, ko hoče v službi vzeti dopust. Pravljice torej soočajo s težavami ne samo otroke, temveč tudi odrasle.*²⁹

²⁸ Bauerjeva, 2008, str. 54.

²⁹ Bauerjeva, 2008, str. 55.

Obstajajo tudi razlage, zakaj je v pravljicah več mačeh kot krušnih očetov, a slednje presegajo okvir te raziskovalne naloge.

Tretje hipoteze, da vzgojiteljice in učiteljice razrednega pouka otrokom ne berejo ali pripovedujejo pravljic, v katerih nastopajo hudobne mačehe, mi ni uspelo potrditi, saj se je skozi anketni vprašalnik izkazalo, da vse anketiranke otrokom berejo ali pripovedujejo takšne pravljice. Še več, brez izjeme so se opredelile v prid pravljic, ki vsebujejo negativne like, kakršna je hudobna mačeha, kar so pojasnile z različnimi argumentacijami. To hipotezo sem zastavila po izkušnjah s svojo mamo, ki je ob branju pravljic izpuščala krute prizore.

V svoji raziskovalni nalogi analiziram lik hudobne mačehe z vidika njegovih tipičnih značilnosti, sprašujem se, kako se hudobija mačeh izraža v odnosu do pastorkov, nakažem morebitni izvor pravljичnega lika hudobne mačehe in predstavim njegov pomen za otrokov doživljajski svet. V raziskovalni nalogi iščem podobnosti in razlike med posameznimi klasičnimi in ljudskimi pravljicami ter jih primerjam po kategorijah. Predstavim tudi družbeno odgovornost pravljic in spoznanja krajše raziskave o praksi branja in pripovedovanja pravljic v vrtcu in na razredni stopnji v osnovni šoli. Zavedam se, da so mnogi pomembni vidiki ostali neraziskani. Za nadaljnje raziskovanje tako puščam odprto obširno poglavje psihoanalitičnih razlag pomena hudobnih mačeh, podrobnejšo analizo izvora lika hudobne mačehe v pravljicah, razloge, zakaj nastopa v pravljicah več mačeh kot krušnih očetov, zanimiva pa bi bila tudi primerjava še več pravljic, ki govorijo o hudobnih mačedah, in analiza ostalih pravljичnih simbolov.

Kljub temu me je vrnitev preko pravljic v otroštvo pripeljala do kopice novih spoznanj o temi, ki tako v simboličnem, kot tudi v dobesednem smislu ostaja aktualna tema – otrok se skozi lik hudobne mačehe spopada z notranjim konfliktom, ki ga izzovejo negativna čustva do mame, hkrati pa so mačehe v svetu sestavljenih družin tudi dejansko osrednja tema v življenjih mnogih otrok.

»Mati, mati, mamica, moja nova mamica, zakaj ste tako hudi name, zakaj me nikdar ne pobožate, nikdar se mi ne nasmejete, nikdar me prijazno ne pogledate!«

»Komu vekaš? Jaz nisem tvoja mamica, tvoja mamica na griču leži, tam ob beli cerkvici! Jaz sem le tvoja mačeha, ti nisi od mojega srca!«³⁰

³⁰ Milčinski, http://sl.wikisource.org/wiki/Ma%C4%8Deha_in_mamica.

7. UPORABLJENA LITERATURA

- Andersen, H. C. (2007). **Andersenove pravljice**. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Bauer, A. (2008). **Pravljice zdravijo. Kako pravljice otrokom krepijo samozavest ter jim pomagajo premagovati strahove in skrbi**. Ljubljana: Tangram.
- Bercko, S. (2012). *Za pravljice ni nikoli prezgodaj in nikoli prepozno*. **Bonbon, št. 345 (7)**, str. 10-12.
- Bettelheim, B. (1999). **Rabe čudežnega. O pomenu pravljic**. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Brenkova, K. (ur.) (1982). **Babica pripoveduje. Slovenske ljudske pripovedi**. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Brez avtorja. (2012). *Za božič – 200 let prve zbirke pravljic bratov Grimm*. **Lisa, št. 51(2012)**, str. 26, 27.
- Doktor. (2011). **Pravljica in njeni simboli. Hudobna mačeha**. Pridobljeno 13. 10. 2012 s svetovnega spleta: <http://dobrepravljice.blogspot.com/2011/03/hudobna-maceha.html>.
- Grimm, J. in Grimm, W. (1993). **Grimmove pravljice**. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Honzak, M. (1996). **Književnost. Priročnik z vajami**. Ljubljana: Jutro.
- Kropelj, M. (1995). **Pravljica in stvarnost: odsev stvarnosti v slovenskih ljudskih pravljicah in povedkah ob primerih iz Štrekljeve zapuščine**. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Milčinski, F. (brez letnice). **Mačeha in mamica**. Pridobljeno 26. 10. 2012 s svetovnega spleta: http://sl.wikisource.org/wiki/Ma%C4%8Deha_in_mamica.
- Schulte von Drach, M. C. (2008). **Wie böse ist die Stiefmutter?**. Pridobljeno 13. 10. 2012 s svetovnega spleta: <http://www.sueddeutsche.de/wissen/frage-der-woch-wie-boese-ist-die-stiefmutter-1.528256>.